

Fridhem 8, "Gamla sjukan"

Rapport 2023:6

Rapport 2023:6

Fridhem 8, "Gamla sjukan"

Rapport 2023:6

Emelie Petersson & Maria Sträng

© 2023 Regionmuseet Skåne

Omslagsfoto: Utsnitt ur den häradseconomiska kartan, Kartbild.com

Kartor ur allmänt kartmaterial,
© Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Regionmuseet Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel: 044-620 19 00

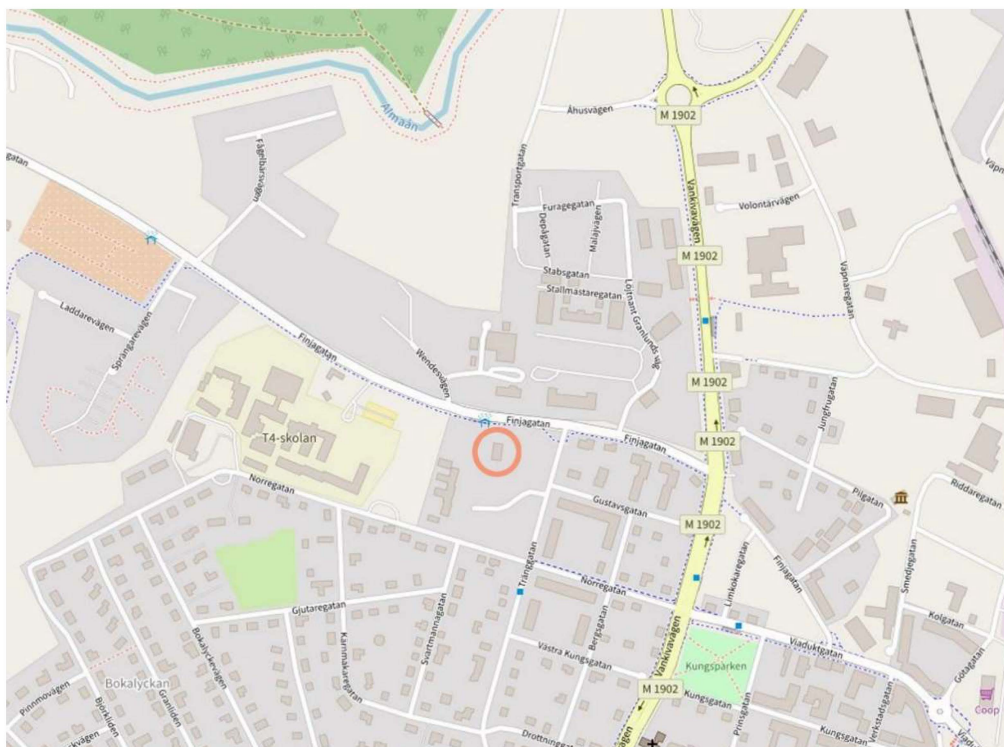
Lund
Tomegapsgatan 22
223 50 Lund

www.regionmuseet.se

Fridhem 8, "Gamla sjukan"

Innehåll

Bakgrund	4
Administrativa uppgifter	4
Förutsättningar	5
Plan- och bygglagen (PBL)	5
Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne	6
Kulturmiljöplan Hässleholm	6
Historik	7
T4 i Hässleholm	7
1901 års härordning	9
Trängkåren flyttar in på T4	11
"Gamla sjukan"	13
Omgivning	13
Exteriör	14
Byggnadens ursprungliga planlösning	17
Expeditionsbyggnad	17
Kortfattad beskrivning av byggnaden idag	18
Exteriör	18
Interiör	20
Kortfattad beskrivning av omgivande miljö	28
Kulturhistorisk värdering	32
Kulturhistoriskt perspektiv	32
Estetiskt perspektiv	32
Socialt perspektiv	33
Karaktärsdrag – uttryck och egenskaper att bevara	33
Rekommendationer till detaljplan	34
Rekommendation kring planbestämmelser och framtida utveckling av nuvarande byggnad och tomt på Fridhem 8	34
Förslag på utformning och planbestämmelser rörande komplementbyggnad på fastigheten Fridhem 8	35
Förslag kring utformning och planbestämmelser rörande ny byggrätt på Hässleholm 88:1	36
Källor	37

Fridhem 8 markerat med ring. Karta hämtad från kartbild.com.

Bakgrund

Regionmuseet Skåne har fått i uppdrag att ta fram en kulturmiljöutredning för fastigheten Fridhem 8 som tidigare tillhört regementet T4 i Hässleholm. Byggnaden inhyser sedan 1991 förskola. Fastighetsägaren, HIBAB, önskar ett bredare användningsområde och har därför ansökt om att upprätta en ny detaljplan. Som underlag för sin beredning av en ny detaljplan har miljö- och stadsbyggnadsförvaltningen bett fastighetsägaren att ta fram en utredning av fastighetens kulturvärden. I ett senare tillägg inkorporeras också fastigheten Hässleholm 88:1 till kulturmiljöutredningen. Den totala arealen av utredningens omfattning kan ses på nästa sida.

Administrativa uppgifter

Objekt	Fridhem 8
Socken	Hässleholms stad
Kommun	Hässleholm
Arbetshandlingar	Förfrågningsunderlag daterat 2022-09-27 Tilläggsbeställning daterad 2023-01-26
Hässleholms kommuns diarienummer	B 2022-000120
Regionmuseets diarienummer	M12.20-253-22, 1063
Byggherre/beställare	HIBAB
Rapport granskad av	Åsa Eriksson Green
Rapporten färdigställdes	2023-03-06

Förutsättningar

Kartbild som visar de två fastigheter som omfattas av kulturmiljöutredningen. Karta ur förfrågningsunderlag från Hässleholms kommun.

Plan- och bygglagen (PBL)

Nu gällande detaljplan för gamla sjukan vann laga kraft 1992-01-02. Byggnaden är här försedd med q; värdefull miljö vilket innebär att eventuella ändringar av byggnaden inte får förvanska dess karaktär eller anpassning till omgivningen. Vidare betyder det att ny bebyggelse skall utformas med särskild hänsyn till omgivningens egenart. Marken närmast byggnaden får inte bebyggas och verksamheten i lokalerna skall utgöras av barnomsorg.

Byggnaden omfattas av plan- och bygglag (2010:900) 8 kap. 13 §: *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

Det intilliggande grönområdet öster om gamla sjukan omfattas av en detaljplan som vann laga kraft 1996-04-10. Ytan är avsatt som parkmark där befintliga gatuträd längs med Tränggatan skall bevaras.

Regionalt kulturmiljöprogram för Skåne

I länsstyrelsen Skånes regionala kulturmiljöprogram är Hässleholm utpekad som en värdefull kulturmiljö. I den sammanfattande texten kring motiv för bevarande omnämns de miljöer som har militär anknytning som viktiga för förståelsen av ortens framväxt och förändring.

Motiv till bevarande; *Miljön är representativ för de tidiga järnvägssamhällena och som sådan välbevarad och intressant då den även till vissa delar kan sägas spegla bostadssociala förhållanden. Järnvägen var av största betydelse för samhällets framväxt. Såväl byggnaderna som trädgården är väsentliga element i miljön. Hässleholm är även ett tydligt exempel på garnisonsstad.*

Kulturmiljöplan Hässleholm

I kommunens egen kulturmiljöplan listas Fridhem 8, gamla sjukan, som en av de viktiga byggnaderna i området.

Den sammanfattande värderingen av området lyder;

Det gamla regementsområdet besitter otvivelaktigt stora antikvariska värden. Vålhallna och välbevarade vackra byggnader. Dessutom var regementet en viktig del av Hässleholm som under en lång tid präglade livet i staden.

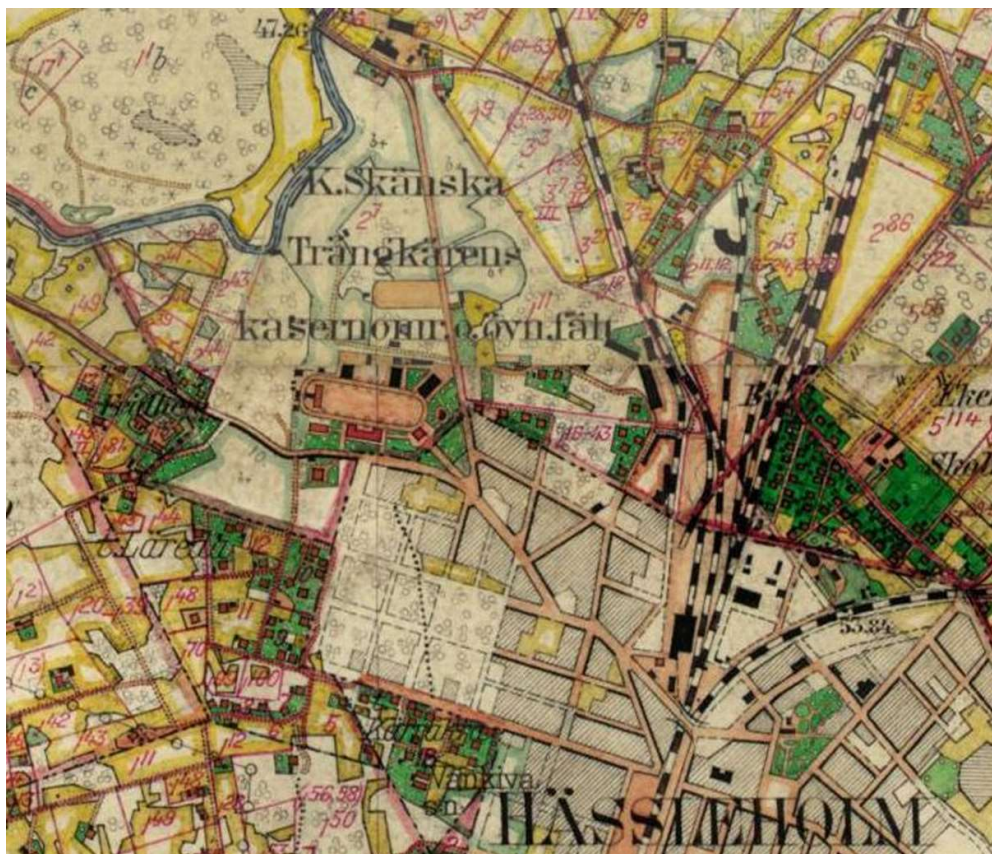
Att karaktären och det tidstypiska bevaras är viktigt. Stora byggnader i park, mindre och nyare kaserner, även dessa i park, olika men ändå sammanhållna karaktärer, tack vare parkkaraktären med byggnaderna som solitärer i grönskan.

T4-området är ett område med många värden, arkitektoniska, byggnadshistoriska, militär- och socialhistoriska.

Idag erbjuder området inte minst en grönskande och centrumnära bostadsmiljö.

I kulturmiljöplanen poängteras varsamhet med följande karaktärsdrag;

- *Formen – bevara hus i park.*
- *Flertalet befintliga byggnader är stora och kraftfulla – behåll skalan (undvik allt för små och plottriga tillskott).*
- *Bevara grönskan och parkkaraktären.*

Utsnitt ur den häradsekonomska kartan från 1926 - 34. Gamla sjuken ligger omsluten av ett grönområde sydväst om kasernbyggnaden vid regementet. Karta hämtad från kartbild.com.

Historik

T4 i Hässleholm

År 1903 kom beslutet att förlägga skånska trängkåren, som tidigare funnits i Landskrona, till Hässleholm. Förutom att Hässleholm, som järnvägsknut, var en ort på framväxt kunde man även erbjuda helt nybyggda lokaler åt kåren. Inflyttningen till det nya kasernområdet, som vid denna tid låg i utkanten av Hässleholms köping, då i Vankiva socken, var planerad att genomföras 1905. Arbetena försenades dock med två år till följd av svårigheter med grundläggningen då marken var svårgrävd, kuiperad och stenig. Vid tiden för inflyttning var inte området färdigbyggt. Bland annat saknades sjukhusbyggnad vilket medförde att köpingens sjukstuga fick nyttjas de första åren. För Hässleholm innebar inflyttningen ett stort befolkningstillskott till orten och med dessa kom nya behov och krav på verksamheter som till exempel skola för barnen. Vankiva socken uppgick 1942 i Hässleholm, som hade fått sina stadsrättigheter 1914.

Kasernetablisementen generellt, som bestod av en stor mängd olika byggnader, var att betrakta som små samhällen i samhället. Utöver kasernerna bestod de av

Vy från öster mot kanslihus och kasernbyggnad. I förgrunden musikpaviljongen som användes av trängregementets egen musikkår. Notera det rika gröna inslaget av träd och buskar i varierande storlek. Fotografi från Armémuseum.

bland annat kanslihus, mässbyggnader, matinrättningar, exercishus, ridhus, stallar, förråd, badhus med mera.

I Hässleholm förlades den stora kasernbyggnaden parallellt med Finjagatan, utmed kaserngårdens södra sida. Öster om kasernen uppfördes ett kanslihus och väster om ett markenteri.

Den skånska trängkåren ombildades 1949 till skånska trängregementet. Efter beslut om avveckling av kasernerna på T4 lämnade trängregementet lokalerna i centrala Hässleholm 1986 för att istället samlokaliseras med skånska dragonregementet P2 som låg sydväst om Hässleholm, vid Finjasjön.

Skånska trängregementet avvecklades mer och mer för att helt upphöra 1994. Garnisonsområdet fortsatte att brukas militärt, men avvecklades dock i mindre utsträckning, fram till 2005 då all militär verksamhet upphörde i Hässleholm. Staden hade då varit militär-ort i 98 år.

Kasernbyggnadens fasad åt söder med nyplanterade träd. Fotografi från Regionmuseet Skånes arkiv.

1901 års härordning

Samma år som Hässleholm gick från att vara ett municipalsamhälle till att bli en köping röstades en försvarsreform igenom i Sveriges riksdag. 1901 års härordning, som den kallades, innebar att indelningsverket avskaffades och att förvaret byggdes upp kring allmän värnplikt.

Utbildningstiden för de värnpliktiga förlängdes vilket innebar en ökad beläggning som ställde nya krav på förläggningarna. Förutom att nybyggnation krävdes för att möta behovet av platser hade utredningar också visat att landets befintliga militära förläggningar behövde förnyas. Stora resurser avsattes därmed från statligt håll för byggnation av nya kasernetablisement. Detta innebar att 1901 års härordning blev inledningen av ett omfattande byggnadsprogram som kom att omfatta ca 1900 byggnader. Resultatet blev en av tre stora byggnadsepoker för militära kasernetablisement i Sverige. Totalt uppfördes 44 nya kasernetablisement, varav Hässleholm var ett. Ytterligare anläggningar som uppfördes enligt 1901 års härordning i Skåne var Wendes artilleriregemente i Kristianstad, skånska husarregementet i Helsingborg samt Norra skånska infanteriregementet i Kristianstad.

Vid jämförelse med föregående byggnadsperiod för kasernetablisement var byggnadsverksamheten mellan åren 1900 och 1908 så pass omfattande och brådskande att det krävdes rationalisering. Anläggningen i Hässleholm uppfördes efter Fortifikationens typritningar för trängen vilket betydde ett strikt mönster. Vanligen innebar detta en rektangulär kaserngård med kaserner samt ett kanslihus i mittaxeln flankerat av kasernbyggnader. Trängregementena hade dock inte samma behov

Ovan fotografi av sjukhuset på T4 Hässleholm och nedan av T2:s sjukhusbyggnad i Skövde. Båda kasernetablisementen uppfördes efter 1901 års härordning. Inflyttning i de nya lokalerna i Skövde skedde 1905, två år tidigare än i Hässleholm.

Likheten i karaktär är stor med plåtklädda mansardtak, en tydlig mittaxel med frontespis och symmetriskt indelade fönsterpartier. På ena kortsidan en balkong med möjlighet att från andra våningen komma direkt ut i friska luften och en omgivning med stort inslag av grönska.

Foto från Digitalt museum.

Skövde. Göta Trängkärs Sjukhus.

av förläggningsplatser varför typritningarna för dessa bara omfattade en huvudkassern uppförd i tre våningar.

Standardiseringen inom byggnadsprogrammet som följde på 1901 års härordning var så omfattande att det även inkluderade ritningar över byggnadsdetaljer samt beskrivningar av hur arbetsmoment skulle utföras. Rationaliseringen kom även till viss mån att omfatta det arkitektoniska uttrycket som förenklades i förhållande till föregående standard. Detta hade sin bakgrund i kritik riktad mot fortifikationens sätt att sköta stora byggnadsarbeten som i flera fall blivit alltför dyra. Standardiseringen var ett försök att göra byggnationerna effektivare och billigare. Bakom typritningarna stod arkitekten Erik Josephsson.

Förutom diskussionerna kring kasernetablisementens stora omkostnader fanns andra samhällsfrågor som kom att sätta spår i den militära byggnadsverksamheten. I och med att värnpliktsarmén bildades och övningstiden för de värnpliktiga förlängdes fick debatten kring humanistiska, demokratiska och medicinska frågor ett allt större intresse för alla samhällsklasser.

De värnpliktigas inkvartering kom i fokus. Bostadsförhållandena för manskapet var undermåliga och medförde att många blev sjuka och dog. Okunnigheten kring hygien var stor och till följd av dessa missförhållanden tillsattes en militärläkarkommitté som presenterade ett förslag till hygieniska och sanitära föreskrifter för kaseraner redan år 1879.

I förslaget framhölls, förutom en humanistisk betydelse, den nationalekonomiska vinsten i att unga män fick lära sig ordning och renlighet, en lärdom de förväntades ta med sig vidare ut i samhället efter genomförd militärutbildning. Något hela landet i förlängningen skulle tjäna på.

Trängkåren flyttar in på T4

1907 stod de första byggnaderna på kasernområdet i Hässleholm färdiga och samma år flyttade trängkåren in. En trängkår hade till uppgift att inom Försvarsmakten utbilda personal till underhållsförband, tillhandahålla förnödenheter, reparera skadat materiel samt vårda sjuk personal. Den skånska trängkåren var en av fem i Sverige, de övriga fyra var Göta trängkår, Svea trängkår, Norrlands trängkår och Västmanlands trängkår.

T4:as sjukhusbyggnad uppförs några år senare, 1910. Vid denna tid skall lokalerna på första våningen ha använts för undersökning och den andra våningen för de patienter som behövdes läggas in. Före 1910 hyrde militären in sig i köpingens sjukstuga för två kronor per säng och dag.

Häradsekonomska kartan 1926-34.

Flygfoto från 1940-talet.

Flygfoto från ca år 1960.

Ekonomska kartan från 1974.

Flygfoto från ca år 2000.

Nutida ortofoto, Bebyggelseregistret.

Vid en jämförelse av olika tiders kartmaterial och flygfoton är det tydligt att fastigheten inte ändrats nämnvärt under de drygt 100 åren som sjukhuset funnits på platsen.

Vykort från tidigt 1900-tal. Vy från sydväst med sjukhusbyggnaden närmast till vänster i bild. Längre bort till vänster skymtar marken och till höger kasernbyggnaden. Notera den frodiga grönskan som omger byggnaden. Fotografi från Västra Göinge hembygdsförening.

”Gamla sjukan”

Till följd av begränsat historiskt material kring sjukhusbyggnaden är beskrivningen nedan uteslutande gjord på basis av historiska fotografier. Ritningar på byggnaden saknas i både kommunarkiv och på Riksarkivet. Om ritningsmaterial funnits tillgängligt skulle en betydligt mer uttömmande historisk bakgrund kunnat tecknas.

Omgivning

På de tidigaste svartvita fotografierna av sjukhuset från 1910–20-tal intar byggnaden en framträdande roll i landskapet. Ursprunget till den lummiga grönska som finns på platsen idag ses tydligt i form av buskliknande växtlighet som omsluter tomten. I väster markeras tomtgränsen av ett staket tillsammans med en rad av låga träd som bör ha sin motsvarighet i bokhäcken som står här idag. Intressant att notera i sammanhanget är att stadsträdgårdsmästaren i Landskrona anlätats för att göra en plan över planteringarna i anslutning till kaserngården.

I det nordvästra hörnet av tomten, parallellt med Finjagatan, ligger en panelklädd byggnad under sadeltak. Byggnaden har en liten förstukvist och skorsten och väster därom skymtar taket till ytterligare en byggnad. Denna byggnad kan ses på Härads-ekonomiska kartan på föregående sida och på flygfotografierna till och med ca 1960. På 1975 års flygfotografi finns en parkeringsplats i dess ställe. Det är sannolikt att byggnaden revs i samband med de renoveringar och ombyggnader som genomfördes inom kasernetablisementet under slutet av 1950-talet.

Sjukhusbyggnaden sedd från nordost. Förutom höga träd ses klippta häckar på var sida om vägen fram till entrén. Fotografi från Västra Göinge hembygdsförening.

Exteriör

Själva sjukhusbyggnaden är uppförd i två våningar och en vindsvåning i full höjd under brutet mansardtak, krönt av tre skorstenar. Taket är klätt med skivtäckt svart plåt. Vattenavrinning sker via fotränna, konformad vattkupa och stuprör med skarpa vinklar. Fasaden är ljus avfärgad med markerad sockel i huggen natursten och takfot med kraftigt utskjutande listverk. Fönstren sitter något indragna i fasaden, är försedda med tvärpost (t-post) och två utåtgående bågar med två rutor vardera nedtill samt en inåtgående båge med två rutor upptill. Fönstren i fasaden har raka avslut upptill medan takkupornas fönster har segmentformat avslut. Takfönstren har tre bågar nedtill med två rutor vardera och tre bågar upptill. Långsidornas fasader har en strikt symmetrisk indelning kring en mittaxel, åt väster i form av en frontespis och i söder ett uppglasat dörrparti.

Frontespisens bottenvåning döljs till stora delar av växtlighet på de svartvita fotografierna och utformningen av själva entrén är därför inte möjlig att se. Den övre delen är synlig och visar att merparten av frontespisens västfasad upptas av två fönsterband om tre fönster vardera. Fönsterbanden i frontespisen är förskjutna i förhållande till fasadens fönster vilket har sin förklaring i deras funktion som ljuskälla för trapphuset som finns innanför och trapploppet mellan andra våningen och vindsvåningen. Frontespisen avslutas upptill av en tempelgavel med ett rundfönster i tympanonfältet. På var sida om frontespisen sitter tre fönsteraxlar symmetriskt grupperade. Ovan takfoten finns två takkupor med trelufters korspostfönster.

Sjukhuset sett från nordöst som det såg ut efter att ombyggnaden i slutet av 1950-talet genomförts. Fotografi från Västra Göinge hembygdsförening.

Mittaxeln åt öster fortsätter från bottenvåningens dörrparti, med ett mjukt segmentformat karmöverstycke, vidare i ett tvålufters fönster och ovan takfoten en takkupa med samma rundade avslut som dörrpartiet. På jämnt avstånd från denna sitter ytterligare två takkuper rätlinjigt placerade i förhållande till fasadens fönsteraxlar.

Kortsidornas utformning skiljer sig åt. Mot söder upptas fasaden av en terrass (som idag är inbyggd) ovanpå en låg utbyggnad. Terrassdörrarna är uppglasade och utbyggnaden har stora fönsterpartier. Ovan takfoten reser sig en fronton med mjukt svängda sidor och segmentformad överdel. I dess mitt sitter ett trelufters korspostfönster.

På den norra fasaden finns en mindre entrébyggnad placerad invid byggnadens nordöstra hörn. Dörröppningen har en rundbågig form med en uppglasad pardörr och där ovan ett småspröjsat halvrunt överljus. Entrén täcks av ett sadeltak med kraftigt listverk invid takfoten som åt norr plockar upp tempelgavelns form.

Under 1950-talet skedde renovering samt flera ombyggnader av lokalerna inom kaserområdet. Av inskriptioner på takstolarna på vinden framgår att taket på byggnaden lades om 1950. Sju år senare, 1957, genomfördes en stor ombyggnad av både interiör och exteriör. Första våningen kom även fortsättningsvis att användas som mottagning och undersökning medan andra våningen byggdes om till mäss för underofficerarna. På våning tre, vindsvåningen, inrättades en tandklinik. En tandläkarstol från denna tid finns bevarad i Hässleholms museums samlingar.

1957 års ombyggnad av sjukhuset är genomgripande både in- och utvändigt. Fönstren som haft tvärpost med två spröjsade bågar nedtill och en spröjsad båge upptill

Sjukhuset sett från nordväst sedan det byggts om i slutet av 1970-talet för delvis ny verksamhet. Fotografi från Västra Göinge hembygdsförening.

byts ut mot en modell med tvärpost och hela bågar utan spröjs. Den uppglasade välvda entréen på den östra fasaden sätts igen och ersätts med ett fönsterparti med rakt avslut med tre bågar, blindfönstret på samma fasad försvinner och ersätts inte. Entrén på den norra fasaden flyttas och förskjuts åt väster och den äldre entrébyggnaden rivs. Ett fönsterparti med tre bågars bredd tas upp centralt på fasaden och väster om detta en ny entré med trapp, täckt av ett skärmtak. Dörrpartiet på den västra fasaden, med entréer till trapphus och källare, får samma utformning och förses med ett skärmtak. På fotografiet som är taget från nordväst, se ovan, syns trappräckena till en entré förlagd i byggnaden under terrassen i söder.

På samma fotografi ses parkeringsytan som upptar det nordvästra hörnet av tomten samt en trapp som förbinder parkering och byggnad. Huruvida de två byggnader som låg där och som kan ses på äldre fotografier revs i samband med ombyggnaden 1957 eller tidigare har inte gått att fastställa.

I dagens byggnad framträder ombyggnaden från denna tid i brottstycken bestående av träfärgade innerdörrar, fönsterbrädor i marmor, klinkergolv i WC och entré inne i den södra tillbyggnaden samt trapphusets vindfång, tillsammans med armaturer i källare.

Kommunen tog över som ägare av T4-området 1986 men till följd av överklaganden av köpet kom utvecklingsarbetena av området inte igång förrän ett delvis kommunalt ägt utvecklingsbolag köpt flera av byggnaderna 1989.

Ytterligare ombyggnader har skett i senare tid då byggnaden anpassats för barnverksamhet. Merparten av dessa ändringar har genomförts interiört där tillkommande av många små rum (genom uppsättande av icke-bärande väggar) förändrat planlösningen, samt i utemiljön som försetts med platser och redskap för lek.

Byggnadens ursprungliga planlösning

Varken ursprungliga eller äldre ritningar från tiden då byggnaden fortfarande användes som sjukhus har återfunnits. Följande beskrivning utgår därför endast från den befintliga byggnaden och nutida uppmätningar samt ett par äldre fotografier. Syftet med beskrivningen är att klargöra bevarade strukturer som finns tack vare den bevarade byggnadsstommen. Sentida interiöra ombyggnader har handlat om att lägga till funktionella utrymmen, såsom små tvätt- och toaletterum, vilket har gett interiören en otydlig struktur.

Byggnaden på Fridhem 8 är en relativt liten byggnad i jämförelse med många av de som fungerat som sjukhus på andra kaserner. Långa, smala korridorer som verkar ha varit vanligt i andra sjukhus från samma tid har därför inte förekommit på samma sätt här.

På bottenplanet fanns huvudentrén genom en till stor del uppglasad port i öster. Tvärs mittemot fanns trapphus med trappa till andra våningsplanet. Trapphuset var även tillgängligt via en mindre entré i väster. I tvärgående riktning gick ett brett rum från norr där ett större fönster fanns till utrymmet under verandan som var försedd med glasade dörrar och stora fönster. Möjligen kan även ett glasat parti avskilt utrymmet med resten av byggnaden. I hörnen fanns mindre rum, delvis med direkt ingång utifrån. Samtliga utrymmen hade bra tillgång till dagsljus och bottenplanet kunde nås via flera olika entréer.

Det andra våningsplanet nåddes via trappan i trapphuset i väster. Där uppe fanns två större salar i vinkel. Utrymmet till vänster ovanför trappan utgjordes av en stor sal som gick utmed hela norra partiet. Norra väggen, fasaden utmed Finjagatan, var fönsterlös medan de övriga två väggarna hade tre fönster vardera. Den andra stora salen på våningen utgjordes av det som idag betecknas som allrum. Salen hade fyra fönster mot gården i öster, det som då utgjorde byggnadens framsida. Väggen mot terrassen, som då var öppen, saknade fönster.

Förutom salarna och trapphuset utgjordes våningsplanet av ett rum i sydvästra hörnet med ett smalt fönster samt en bred korridor som ledde ut till terrassen via ett par glasade verandadörrar. I sydvästra hörnet finns numera en spiraltrappa i stål som går mellan botten- och vindsvåningen. Det är inte klart när spiraltrappan kom till men den kan ha kommit på plats när byggnaden ändrades till daghem/förskola 1991 då också hissen verkar ha kommit till.

Expeditionsbyggnad

Enligt uppgift skall en expeditiionsbyggnad ha uppförts 1942 öster om sjukhusbyggnaden. Några ritningar eller historiska bilder av byggnaden har inte gått att hitta. Däremot finns en byggnad på platsen i det äldre kartmaterialet. På den häradsekonomiska kartan från 1920- och 30-talet är ytan obebyggd men på flygfotografi från 1940-talet ses en långsträckt byggnadskropp förlagd i nord-sydlig riktning.

Byggnaden finns även med på den ekonomiska kartan från 1974 liksom på flygfotografier från 1975. I tidskriften Snapphanen från 1989 omnämns framtidsplanerna för sjukhusområdet, med ombyggnad av bland annat sjukhuset. I texten berörs också en byggnad som benämns ”sjukhusbaracken”. Denna har vid tidpunkten överlåtits och flyttats från platsen. Eventuellt är det samma byggnad, först benämnd expeditionbyggnad och senare sjukhusbarack, och om så är fallet försvann den från platsen omkring 1989.

Kortfattad beskrivning av byggnaden idag

Exteriör

Sjukhusets östra fasad.

Byggnaden har en slätputsad fasad i ljusgul kulör med mörkare gul färgsättning i hörnen, efterliknande lisener. Nedtill avslutas fasaden av block i huggen granit, troligen beklädnadssten och inte i form av grundstenar. Takfoten är kraftigt utskjutande med profiler upp- och nedtill. Taket har formen av ett mansardtak och täcks av skivtäckt svart plåt med smäckra plåtarbeten i form av inklädnad av takkupor och avslut invid takfot. I takfallet mot söder, till höger om frontonen, finns ett senare upptaget takfönster. På takets övre parti där det tidigare funnits skorstenar finns numera ventilationshuvar i svart plåt.

Sjukhusets västra fasad.

Fönstren sitter något indragna i fasaden, de har tvärpost och hela bågar utan spröjs både ovan och nedan tvärposten. Öppningarna avslutas nedtill med ett fönsterbleck i plåt, som vitmålats likt fönstren i övrigt. I källarplanets öppningar har nya fönster tillkommit under senare tid, sannolikt under 2000-talet, och en av öppningar är något förstorad och bryter därmed symmetrin.

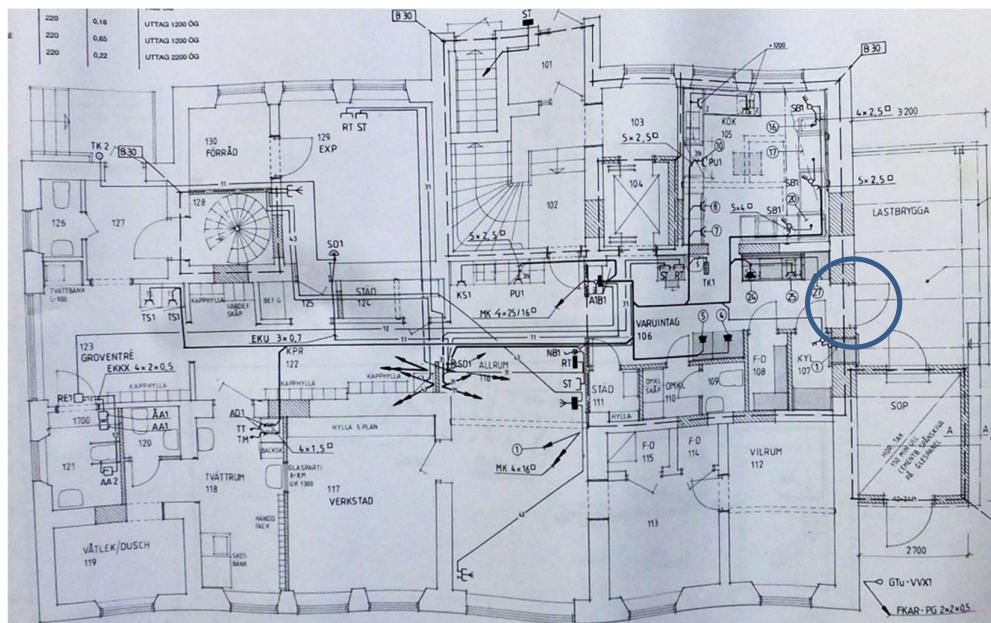
Invid den norra fasaden (mot Finjagatan) finns en gjuten lastbrygga med inbyggt förrådsutrymme med väggar klädda med träpanel. Bryggan täcks av ett snedtak i plåt. Norra fasaden bär spår av ombyggnader såsom gjuten sockelbeklädnad istället för i sten, ojämnheter i putsen som antyder tidigare öppningar i fasaden.

Ungefär mitt på den östra fasaden ansluter ett nätstaket i metall och delar av fasaden i två delar. Här finns också ett cykelskjul i plåt. Södra fasaden domineras av ett inglasat utrymme som byggts där det tidigare var en öppen terrass. På den västra fasaden finns totalt tre entréer med dörrar i brun aluminium. Två är förlagda till frontspisens bottenvåning och en är förlagd till det sydvästra hörnet. Den anslutande trappen med räcke har ett tydligt formspråk som daterar den till 1900-talets mitt.

Sjukhusets södra respektive norra fasad.

Interiör

Avfotograferad ritning från 1991 som finns i byggnaden. Utsnittet visar planlösningen på första våningen efter ombyggnaden 1991. Blå ring markerar entrén.

Innanför entrén i norr (interiörbild nedan) finns förrådsrum, kapprum, WC, kök och diskutrymmen samt en hiss. Väggar och golv är klädda med plastmatta. I köksutrymmet två höga fönster som vetter åt väster, fönsternischerna är klädda med vitt kakel. Sänkta innertak med inbyggd belysning. I utrymmet finns totalt tre dörrar som kan härledas till ombyggnaden kring mitten av 1900-talet.

Vy mot entrén invid lastbryggan på den norra fasaden. Utrymmet har använts för matlagning och disk och både väggar och golv är klädda med plastmattor.

Utrymme benämnt allrum med vy åt öster respektive väster. Det bredare fönsterpartiet ersatte den tidigare entrén i samband med ombyggnaden vid 1900-talets mitt. Interiör med betoning på funktionalitet med plastmatta på golv och målad vävtapet på väggar.

Allrummet som kan ses på fotografier ovan är ett rektangulärt rum med stort fönsterparti åt öster och köksinredning på motsatt vägg. Golven täcks av plastmatta och väggarna av målad vävtapet. Rummet har ett sänkt innertak med infälld belysning, anpassning mot fönster där takhöjden stiger, målade dörrar och släta lister och foder.

Vy genom det första av de två rummen i fil samt bild från de två förvaringsutrymmen som finns där.

Norr om allrummet ligger två mindre rum i fil. Ett fönster i vardera rum med fönsterbänkar i marmor. Ytskikten är desamma som i allrummet; grå plastmatta på golv, målad vävtapet i vitt, sänkt, anpassat innertak med infälld belysning. Dörr med glas i övre spegeln, mellan utrymmena, härstammar från restaureringen vid 1900-talets mitt. I rummet närmast allrummet finns två mindre utrymmen för förvaring, det ena av dessa har en metall dörr. Väggen mellan förvaringsutrymmena är kraftig och bärande.

Rummet närmast allrummet i söder får dagsljus via två fönster och är försett med diskbänk och vask.

Rummet i söder nås via en glasad dörr från allrummet. Det har grå plastmatta, vitmålad vävtapet, två fönster åt sydost med fönsterbänkar i marmor, vask med skåp samt hyllor på väggarna, sänkt innertak med infälld belysning.

Rummet närmast allrummet i söder får dagsljus via två fönster och är försett med diskbänk och vask.

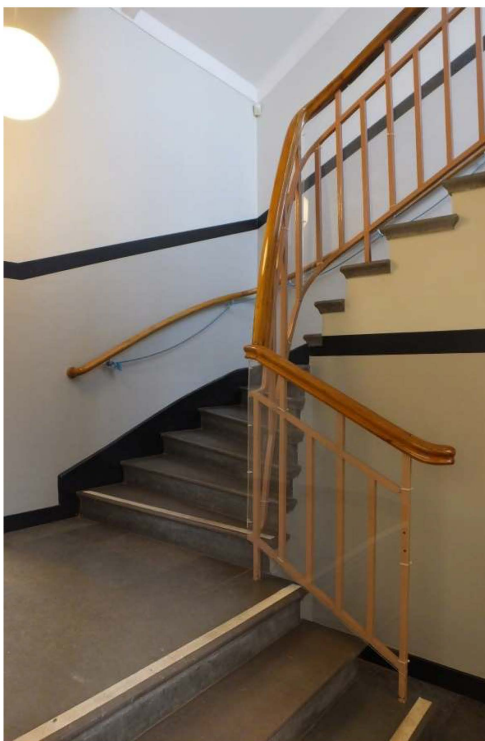
Från allrummet åt söder utgår en korridor med trådhyllor längs med ena sidan. Korridoren sammanbinder allrummet med en entré i sydost och i anslutning till korridoren finns utrymmen för tvätt och torkning av kläder, wc, samt trådhyllor för klädförvaring. Material på golv, väggar och i tak är desamma som övriga rum.

Interiörbilder från entrén i sydväst med klinkergolv.

Entrén i sydväst har ytskikt som övriga rum med undantag för sockel och golv av klinker med nedfälld fotskrapa. Dessa delar tillsammans med dörr till wc hör samman med ombyggnaden vid 1900-talets mitt.

I byggnadens mitt, med placering väster om allrummet, finns trapphuset som förbinder samtliga våningar med varandra. Entréns golv i bottenvåningen är belagt med klinker. Ytterdörr i aluminium medan vindfång och golv härstammar från ombyggnaden vid 1900-talets mitt. Trappen i kalksten med dekorativa detaljer som profilerad trappnos och metallräcke med handledare i

Vy in genom entrén till trapphuset samt trapploppet med trapplopp i kalksten och metallräcke.

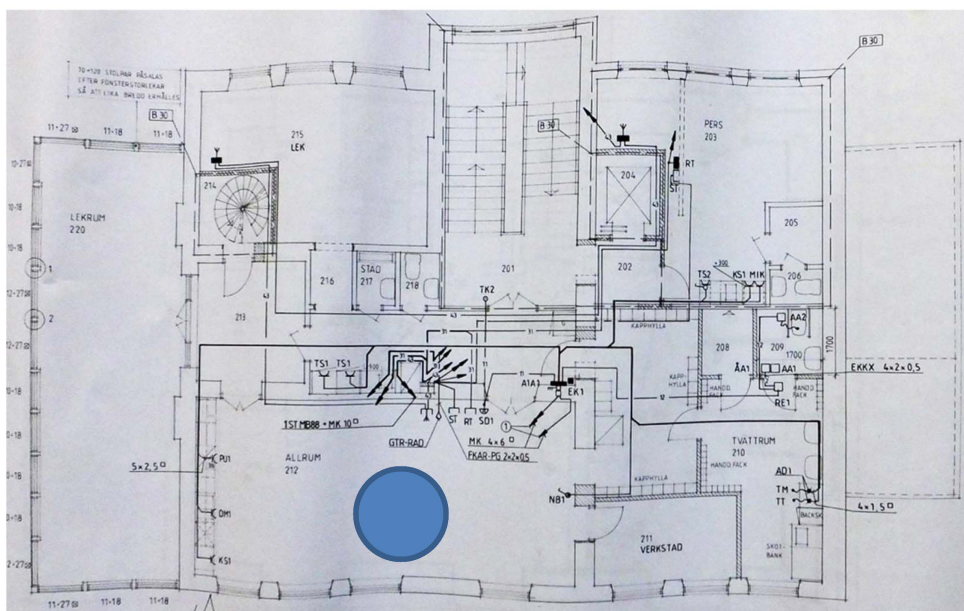

Detaljbild av trappnosens profil.

lackat trä är från byggtiden vid 1900-talets början. Räcket har senare under 1900-talet kompletterats med ytterligare en ledstång i trä fäst i väggen. I trapploppet finns en hög framträdande sockel. Våplanen är belagda med omväxlande kvadratiske och rektangulära kalkstensplattor. Stora fönsterpartier släpper in dagsljus.

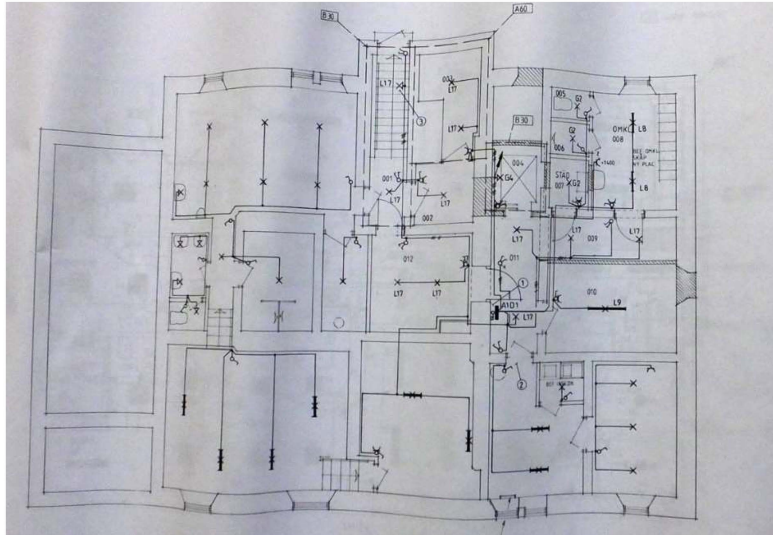
Fotografier av ateljén och dörrpartiet av äldre ursprung.

Avfotograferad ritning från 1991 som finns i byggnaden. Utsnittet visar planlösningen på andra våningen efter ombyggnaden 1991. Nedan ses interiörbilder från allrummet (markerat på ritningen ovan).

På våning två är utrymmena likt på bottenvåningen försedda med plastmatta och målade vävtapeter. Innertaket är sänkt men klätt med ett annorlunda skivmaterial. Spår från ombyggnaden vid 1900-talets mitt finns kvar i dörrparti ut till ateljén och in till kök/matrum samt på wc invid personalutrymmen i form av klinkergolv och kakel invid handfat. Fönsterbänkarna i marmor sitter på denna våning fästa i överdimensionerade konsoler som i sin tur sitter på distanser med fasade hörn.

Avfotograferad ritning från 1991 som finns i byggnaden. Utsnittet visar planlösningen på tredje våningen efter ombyggnaden 1991.

Fotografierna nedan visar delar av interiören på våning tre.

Tredje våningen är en vindsvåning under mansardtaket. Rummen har likt i övriga byggnaden plastgolv, målade släta väggar och sänkt innertak. I de djupa fönsternischerna sitter kalkstensskivor som fönsterbänkar. I fyra av rummen finns en lucka i takkupans vägg. Listerna som sitter runt dessa öppningar är profilerade vilket antyder att de skulle kunna vara från byggtiden. Merparten av rummen på denna våning värms av breda sektionsradiatorer.

Källaren nås via en trapp i krysshamrad granit. Golven är belagda med klinker och de putsade väggarna är målade. Innertaken utgörs av bremervalv av håltegel mellan stålbjälkar, i den södra delen av byggnaden tvärgående och i den norra längsgående.

Fotografier av delar av interiören i källaren.

På den mellersta bilden ses bremervalven och längst ned en bild av den krysshamrade naturstenstrappen.

Vy mot sjukhuset från den sydöstra delen av parken.

Kortfattad beskrivning av omgivande miljö

Byggnaden ligger lite förhöjd i förhållande till sin närmaste omgivning och från en plan yta sluttar tomten åt samtliga väderstreck. Av bilderna ovan och nedan framgår tydligt den kuperade terrängen och höjdskillnaden inom tomten.

Vy mot sjukhuset från den sydöstra delen av parken.

Närmast byggnaden är marken plan och delvis hårdgjord och här finns material för utelek som gungor, sandlåda, med mera, se bilden ovan. I gränsen mellan de plana och kuperade delarna av tomten står högväxta träd vilket kan ses i fonden av gungorna samt på bilden nedan.

Den kuperade delen av tomten är gräsbevuxen och merparten av fastigheten är be-
vuxen med omfångsrika träd av bland annat lind och bok. Detta ger tomten en park-
liknande karaktär vilket kan ses på bilden ovan som visar vyn från Tränggatan i ös-
ter.

Längs med den norra, östra och västra gränsen står häckar av bok som framför allt
mot
väster är högväxta. Nordvästra hörnet av tomten ligger lägre än den övriga och ut-
görs av en parkeringsyta.

Häckar av bok växer kring flera sidor av tomten, här ses de som står i norr och väster.

Vy från sjukhustomten mot norr och mot nordost.

Kulturhistorisk värdering

Sjukhusbyggnadens kulturvärden kan ses ur tre olika perspektiv; kulturhistoriskt, estetiskt och socialt.

Kulturhistoriskt perspektiv

Hässleholms garnisonsområde har en kontinuitet på orten sedan 1900-talets början. Den skånska trängkåren flyttade från Landskrona 1907 till ett nytt kasernområde som låg i utkanten av Hässleholms köping, då i Vankiva socken. Vankiva socken uppgick 1942 i Hässleholm, som hade fått sina stadsrättigheter 1914. Garnisonen har således funnits under större delen av Hässleholms stads historia. Byggnaderna och dess placering tillsammans med den omgivande parken bildar tillsammans ett kulturhistoriskt intressant område som minner om Hässleholms tidigare funktion som militärort, vilket har stora identitetsvärden. Kartor över garnisonsområdet idag och från 1920-1930-talet (Häradsekonomiska kartan) visar att området inte märkbart förändrats och att de byggnader som finns på platsen idag, även fanns under tidigt 1900-tal. Området är således mycket välbevarat, såväl i byggnadernas utformning och placering.

Sjukhusbyggnaden med omgivande parkområde är en viktig del av det kulturhistoriskt värdefulla garnisonsområdet. Militären har haft ett stort inflytande över Hässleholms utveckling under stor del av 1900-talet och var en viktig del av lokalsamhället under sina verksamma år. De kvarvarande fysiska spåren är mest framträdande genom de byggnader som finns kvar men även mer svårlästa spår såsom parkstrukturer är viktiga för bebyggelsemiljöns värden i sin helhet.

Estetiskt perspektiv

Det estetiska värdet ligger i den omsorgsfullt valda platsen för sjukhusbyggnaden. Byggnaden uppfördes som en solitär på en liten förhöjning, ett stycke från det övriga garnisonsområdet. Runt byggnaden anlades en park med lummiga träd, skyddande häckar och små dekorativa planteringar.

Platsen med byggnaden skulle ge besökaren lugn och ro, möjlighet till frisk luft och närhet till naturen. Dessa kvaliteter utgör viktiga upplevelsevärden som till stor del finns bevarade trots den ökade trafiken och ny bebyggelse i närheten. Den omgivande parkmiljön med träd, buskar, häckar och variation i terrängen bidrar till viktiga miljömässiga värden i bebyggelseområdet.

Byggnaden har ett miljöskapande värde. Den är stilmässigt och arkitektoniskt kan kopplas till övriga byggnader på kasernområdet trots att den har försvagats genom sentida förändringar av exteriören. Huskroppens form med rektangulära fasadytor och mansardtak som bryts upp av frontonerna, utformad som klassisk tempelgavel mot väst och med en mer jugendinspirerad stil mot syd, finns i stora drag bevarad. Byggnadsvolymen gestaltades dock ursprungligen med betoning av höjd framför

bredd och med en tydligare symmetri. Denna vertikalverkan försvann ur fasaden i samband med fönsterbytet och fasadens symmetriska uppbyggnad har påverkats negativt genom nya tillbyggnader och förändrad placering av entréer. Exteriören präglas därför även av denna ombyggnad som skedde i slutet av 1950-talet.

Socialt perspektiv

Sjukhusbyggnaden har historiskt sett haft ett viktigt socialt värde som en plats dit både inkallade och deras anhöriga kunde komma för att få vård. Detta värde är inte så framträdande i dagens samhälle men desto viktigare att de fysiska spåren bevaras för att tillföra viktiga värden till den lokala historien. Även i ett nationellt perspektiv tillför garnisonens sjukhus i allmänhet en viktig del till berättelsen om militärsamhället.

Karaktärsdrag – uttryck och egenskaper att bevara

Vägen upp till östra fasaden från Finjagatan utgör en viktig koppling som tydliggör byggnadens relation med kasernområdet.

Huskroppens form med *rektangulära fasadytor* och *mansardtak* som bryts upp av *frontonerna*, utformad som klassisk tempelgavel mot väst och med en mer jugendinspirerad stil mot syd, finns i stora drag bevarad och är en viktig del av byggnadens karaktär. Denna karaktär bör tas om hand om vid renovering och ombyggnad. Om möjligt bör den ursprungliga byggnadens uttryck återställs, t ex när nya fönster blir aktuella bör de utformas med utförandet på de ursprungliga fönstren som förlaga.

Ursprungliga dörr- och fönsteröppningar bör bevaras så symmetrin i exteriören inte påverkas negativt.

Materialvalen i exteriören är en viktig del av byggnadens karaktär: *putsade fasader i ljus kulör* och *svartmålad skivtäckta tak* utgör viktiga uttryck för detta.

Stommen och därmed den ursprungliga *planlösningen* är välbevarad bakom de nya tilläggen. Ändringar bör därför beakta byggnadens ursprungliga stomme och de kvalitéer som den ursprungliga planlösningen tillför såsom god tillgång på dagsljus genom fönstren.

Trapphuset med *trappor* av gjuten konstruktion med trappsteg och avsatser i röd och grå kalksten. *Trappräcket* av fyrkantsjärn med profilerade handledare av lackat trä.

Terrassen, numera inbyggd. Den öppna terrassen där patienterna kunde få tillgång till frisk luft och närhet till naturen var ett viktigt och vanligt förekommande inslag på samtidens sjukhusbyggnader. Viktigt att karaktären av terrass, om än inbyggd,

bevaras för att särskilja den från övriga byggnaden. Risk finns annars att byggnadens proportioner och symmetriska uttryck förvanskas.

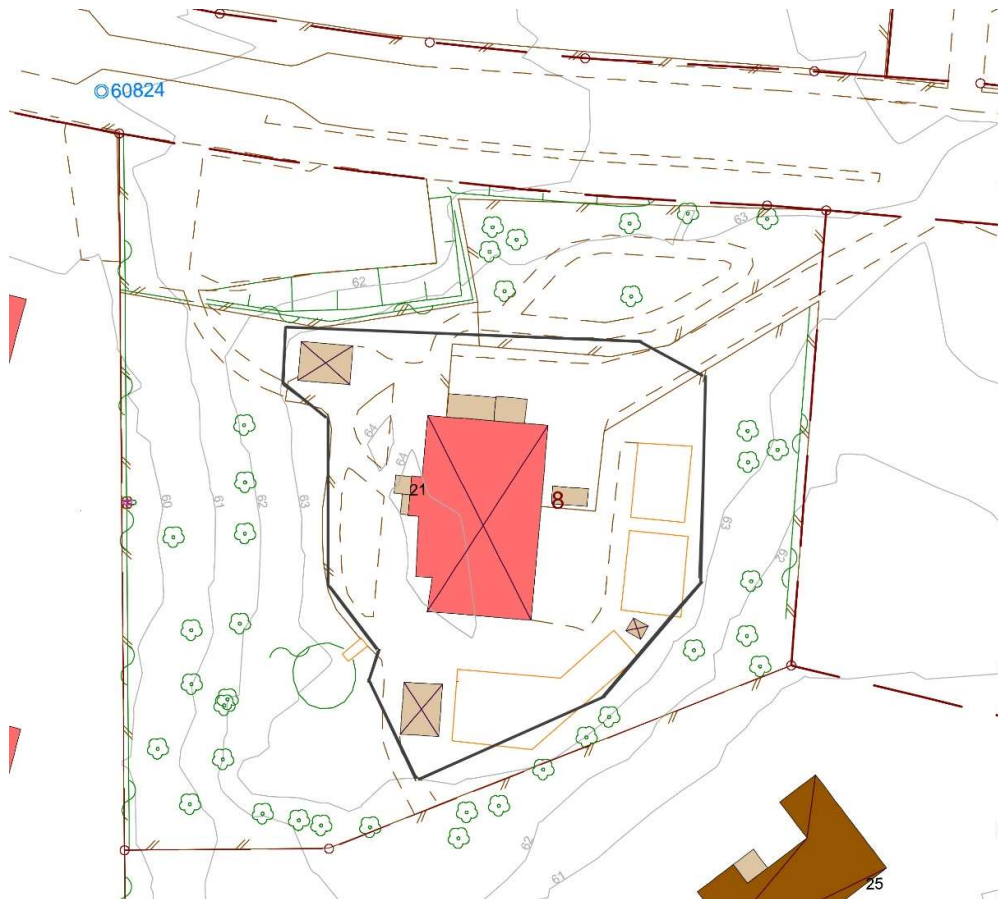
Rekommendationer till detaljplan

Rekommendation kring planbestämmelser och framtida utveckling av nuvarande byggnad och tomt på Fridhem 8

En framtida utveckling av byggnaden med ändrad verksamhet är möjlig under förutsättning att hänsyn tas till fastighetens värden och kvalitéer. Följande rekommendationer föreslås för fastigheten:

- Rivningsförbud – den före detta sjukhusbyggnaden utgör en väsentlig del av garnisonsområdet och dess karaktär och bör därför skyddas med rivningsförbud.
- Utökad lovplikt bör gälla för tillkommande installationer på taket som t.ex. solpaneler.
- Varsamhetskrav - för att skydda byggnadens kulturvärden bör varsamhet gälla särskilt för byggnadens särdrag, se fullständig lista ovan.
 - k byggnadens värden vad gäller karaktär, form och volym ska behållas.
 - k fasaden ska vara av ljusgul puts och taket ska vara i svart skivtäckning.
 - k trappor av gjuten konstruktion med trappsteg och avsatser i röd och grå kalksten samt trappräcken av fyrkantsjärn med profilerade handledare av lackerat trä ska bevaras.
 - k ursprungliga dörr- och fönsteröppningar ska bevaras.
 - k ändringar i planlösning ska beakta ursprunglig stomme.
 - k siktlinjen via vägen upp till östra fasaden från Finjagatan ska bevaras.
- Fastigheten Fridhem 8, undantaget parkeringsplatsen i nordväst, bör få beteckningen parkmiljö. Bebyggelse i parkmiljön bör inte tillåtas. Hårdgöring av mark med undantag av gångstråk i parkmiljön bör undvikas.
 - q tomtens karaktär vad gäller parkmiljö ska bevaras. Mindre kompletmentbebyggelse får endast uppföras på idag ianspråktagen mark, se bilagd karta nedan.
- Alla träd inom området som omfattas av kulturutredningen, dvs Fridhem 8 och Hässleholm 88:1, bör klassificeras som kulturhistoriskt värdefulla.
 - a marklov krävs för trädfällning.
- Parkmiljöns topografi bör bevaras som en viktig förutsättning för bevarande av kulturmiljöns karaktär.

- a markens höjd får inte ändras utanför svart linje, se bilagd karta nedan. På idag ianspråktagen mark får marknivån ändras med högst 0,5 m.

Svart linje markerar den yttre gränsen för idag ianspråktagen mark på tomten invid sjukhusbyggnaden. Marken utanför föreslås få beteckningen parkmiljö och förses med q. Karta från Hässleholms kommun.

Förslag på utformning och planbestämmelser rörande komplementbyggnad på fastigheten Fridhem 8

Ny byggrätt för komplementbyggnad, soprum, kan skapas i nordvästra delen av planområdet invid den befintliga parkeringen.

Komplementbyggnaden ska utformas med hänsyn till platsens värden och kvaliteter:

- Komplementbyggnaden ska underordnas miljön - den nuvarande byggnaden på Fridhem 8 ska fortsatt ha karaktären av en högt belägen byggnad i förhållande till sin omgivning och inte skymmas av ny byggnad.
- Komplementbyggnaden ska anpassas till platsens topografi - siktlinje från Finjagatan upp mot västra fasaden bör inte skymmas av komplementbyggnad.

Förslag kring utformning och planbestämmelser rörande ny byggrätt på Hässleholm 88:1

Ny byggrätt är möjlig att skapa på fastigheten Hässleholm 88:1, öster om Fridhem 8, under förutsättning att hänsyn tas till nuvarande värden och kvalitéer.

Ny bebyggelse på fastigheten ska utformas med hänsyn till platsens värden och kvaliteter:

- Siktlinjen från kasernområdet via korsningen Tränggatan-Finjagatan ska bevaras.
- Likaså bör vägen från korsning upp till Fridhem 8 bibehållas och vara tillgänglig för Fridhem 8, förslagsvis som gång- och cykelväg.
- Byggrätten bör placeras med distans till trädallén utmed Tränggatan och parkmiljön på Fridhem 8.
- Bebyggelsen bör ges en höjd och form så den nuvarande byggnaden på Fridhem 8 behåller karaktären av en högt belägen byggnad i parkmiljö.

Källor

Ahnlund, Mats. *Kasernbyggnadsnämnden och dess arkitekter*, i Bebyggelsehistorisk tidskrift, nr 20, 1990.

Berg, Ejnar (1975). *Erik Josephson och svensk kasernarkitektur*. Stockholm: Militärhistoriska förlaget

Berg, Ejnar (1981). *Kaserner, baracker och hyddor – Svenska soldatboningar under fyra århundraden*. Doktorsavhandling, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholm Universitet

Kulturmiljöplan Hässleholm

Norra Skånes jubileumsnummer, *Vi följer skånska trängen*, 1957

Persson, Eva, Skoog, Göran & Thuresson, Ida, *Kulturmiljöprogram för Skåne*, Länsstyrelsen i Skåne län, Malmö, 2008

Petersson Arne, *T4 1894 – 1994 En minnesbok*, Hässleholm 1993

Regionmuseet Skånes arkiv

Riksarkivet.se

Snapphanen, T4 90 år Jubileumsnummer, Nr 1, årgång 42, 1984

Snapphanen – tidskrift för skånska trängbataljonen och dess kamratförening, olika årgångar

Återanvändning av försvarsfastigheter, slutrapport etapp 2 FoU-projektet, 1997

Rapporter från Regionmuseet Skåne 2023

1. Trolle Ljungby begravningsplats, Trolle Ljungby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2023
2. Kågeröds kyrka, Kågeröd sn, VOU, Linn Offerlind-Ljunggren, 2022-23
3. Skarhults kyrkogård, Skarhults sn, VOU, Karin Hernborg, 2023
4. Renovering av Marsvinsholms kyrka – etapp II- III, Torn, fasader och fönster, Balkåkra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2020-2022
5. Färingtofta kyrka - Byte av värmesystem, Färingtofta sn, AM, Linn Offerlind-Ljunggren, 2021-2022
6. Fridhem 8, "Gamla sjukan", Hässleholm sn, kulturmiljöutredning, Emelie Petersson & Maria Sträng, 2023